

(Archer [1979] 2013) whose influence in the international literature the authors see as “regrettable” (p. 369). Archer’s study object is formal education, and the transformation of educational structures, which does not entail a prohibition against studying informal education and exploring the variety of educational provisions. It is just a different undertaking and a different research project. There are strong affinities between the present volume’s descriptions of continual parental and local engagement in initiating education outside state control and Archer’s conception of the Danish educational system as decentralised. Decentralised systems have “no leading part”. In such systems efforts to implement state policy are constantly challenged by educational initiatives from other groups. Processes of change originate from “the bottom” as much as from “the top”.

Notwithstanding these critical remarks, there is every reason to congratulate the authors with this beautiful first volume of the new Danish history of education. They have succeeded in presenting a convincing account of the great variety of educational provisions during this early period and in drawing attention to the existence of informal and private schools promoting literacy and other basic skills before the state engaged in legislation on elementary education for all. A generous helping hand to further research has been extended by the literature reviews at the end of the book.

References

- Archer, M. *Social Origins of Educational Systems*. London/New York: Routledge, 2013 [1979].
- Tveit, K. & Thuen, H. ”Privatskolane – vere eller ikkje vere? Fire hundre år i motgang og medgang.” *Tidsskrift for samfunnsforskning* 54 no. 4 (2013), 493-508.
- Witte, J. *Law and Protestantism: The Legal Teachings of the Lutheran Reformation*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.

Tone Skinningsrud
The University of Tromsø, Norway
Email: tone.skinningsrud@uit.no

Christian Larsen

Erik Nørr

Pernille Sonne

Da skolen tog form: 1780-1850.

Dansk skolehistorie 2: Hverdag, vilkår og visioner gennem 500 år, ed.

Charlotte Appel & Ning de Cninck-Smith

Aarhus: Aarhus Universitetsforlag,

2013, 428 pp.

Revolutionsåret 1848 deltog N.F.S. Grundtvig i en skolpolitisk debatt med kyrko- och utbildningsministern Johan Nicolai Madvig. I en skarpt polemisk attack anförde Madvig att de skolor som kommit att kallas latinskolor i själva verket var *danska* skolor, att universitetet i Köpenhamn, sitt romerskt katolska ursprung till trots, var *danskt* och skulle så förbli. Madvig ville dock inte medverka till bildandet av ”en särskilt, karakteren af danskhed monopoliserende undervisningsanstalt”. Striden vanns vid det tillfället av Madvig och det skulle dröja en tid innan Grundtvigs nationellt orienterade skolor skulle förverkligas. Även om Grundtvig vid detta tillfälle i första hand avsåg folkhögskolan har nog det grundtvigianska programmet ingått i alla andra danska skolformers mer eller mindre dolda läroplan. Detta svåröversatta program om folk, nation och språk, med rötter hos Herder och Fichte, kom också att sätta sin originella prägel på dansk utbildningspolitik under det kommande århundradet.

Det är därför förklarligt att flerbandsverket *Dansk skolehistorie* verkligen är en dansk historia. ”Den danske skole” betyder i denna andra volym skolorna i kungariket Danmark under perioden 1780-1850. Författarna har emellertid inte skrivit en dansk skolhistoria i inskränkt och anakronistisk mening, som skett så många gånger förr, alltså exklusivt om skolorna i Danmark inom 1864 års gränser. Här behandlas tvärtom också skolförhållandena i hertigdömena Slesvig och Holstein, Norge (fram till 1814), Island, Färöarna och Grönland. T.o.m. skolorna i de utomeuropeiska besittningarna tilldelas en del spaltutrymme. Man får dock känslan av att författarna menar något mera med uttrycket ”den danska skolan”, en skola som är arteget dansk i en specifik och karakteristisk bemärkelse. Det finns nog goda skäl för det.

Visst finns det inslag i dansk skolhistoria som är unikt danskt i ett nordiskt och europeiskt jämförande perspektiv. Om vi bara ser på dansk utbildningshistoria i ett legislativt perspektiv ser utvecklingen onekligen aktningvärd ut: 1716 års förordning om skolor i Köpenhamn, 1739 års förordning om skolor på landet och en mängd andra kungliga förordningar om fattigvård och konfirmation som berörde skolfrågor långt före den allmänt hyllade skollagen från 1814 bildar en överväldigande kronologi, med kulmen i denna lagstiftning där sammanlagt fem olika förordningar föreskrev att allmogens barn var skolpliktiga från sju års ålder fram till konfirmationen. Även om skolan inte var ett obligatorium för alla barn rörde det sig om en lagstiftad skolplikt för de breda samhällslagren nästan sjuttio år före t.ex. Sverige. Allra mest respektingivande är kanske att 1814 års kungliga förordningar tillkom efter en period av nationella olyckor för Danmark. I samband med krigshandlingarna med Storbritannien 1801 och 1807 förlorade danskarna inte bara sin flotta utan tvingades också in i de stora europeiska konflikterna (med bl.a. arvfjenden Sverige som motståndare), ekonomisk kris, statsbankrutt 1813 och att kung Fredrik VI 1814 måste avstå Norge till Bernadotte efter fyra hundra år av dansk överhöghet. Alla dessa nationella katastrofer kom att bidra till att skolväsendet i Danmark kom att bli just danskt. Danmarks unika bidrag till världens utbildningsinrättningar, folkhögskolan, med sin enastående lärmiljö, tillkom på 1840-talet men fick sin expansion efter den bakre tidsgränsen för denna volym. De friskolor för barn som sökte tillämpa de pedagogiska och ideologiska programmen från Grundtvig och Christian Kold tillkom också först en bit in på 1850-talet.

Författarna förnekar inte utländska influenser. Den danska skolan hämtade idéer och inspiration från många håll. I boken nämns ett stort antal av de män som kom att utöva inflytande över den danska skolan. Rousseau, Basedow, Rochow och Pestalozzi, förstås, men också C.G. Salzmann (inte bara med sina många läseböcker i dansk översättning utan också i påtaglig mening då grevarna Reventlow och Schimmelmann inrättade skolor på sina gods, där Salzmanns Filantropin i Schnepfenthal var den direkta förebilden).

Den pedagogikhistoriska traditionen

har alltså behandlats i ett europeiskt sammanhang, men författarna framhåller att huvudintresset har riktats mot idéer och fenomen som ”pekat framåt”, och valt bort sådant som uppfattats som tillfälliga hugskott och återvändsgränder, men gjort ett markant undantag för växelundervisningsmetoden, ”inbyrdes undervisning”. Mot detta kan invändas att växelundervisningens inslag av drill och regelmässighet nog blev mer än en episod, metoden har också sin principiella förlängning in i nutiden.

Författarna till volymen, Christian Larsen, Erik Nørr och Pernille Sonne, säger sig vilja göra upp med en mera idylliserande skolhistoria, som varit dominerande i all historieskrivning om skolväsendet. De redovisar en mängd äldre dansk skolhistorisk litteratur, men förvånansvärt lite har hämtats från internationell utbildningshistorisk forskning. De uppger att kapitel 6, ”Skolegang og undervisning i København” delvis inspirerats av Bengt Sandins klassiska studie *Hemmet, gatan, fabriken eller skolan* från 1986, men man ser inga tydliga uttryck för den inspirationen. Även dansk utbildningshistorisk forskning från de senaste decennierna behandlas ganska snävt. Vagn Skovgaard-Petersen får t.ex. en (välförtjänt) känga för en övertolkning av 1814 års skolelovgivning och Harry Haue får utstå kritik för en utsaga om skolagens omfattning.

Det är ett ambitiöst kulturhistoriskt projekt som Aarhus universitetsforlag och huvudredaktörerna Charlotte Appel och Ning de Coninck-Smith gett sig in i. I fem volymer ska tolv författare skildra hela mångfalden av offentliga och privata skolor i Danmark under 500 år. Denna andra volym är, i likhet med de övriga, ett överdådigt illustrerat praktverk med drygt 400 dubbelspaltiga sidor och försett med både person-, sak- och ortregister samt med fyllda bibliografiska kommentarer.

Denna andra volym är särskilt intressant. Perioden 1780 – 1850 är en mycket skickel-sediger och dramatisk epok i dansk historia. Se bara på de s.k. landboreformerne som successivt emanciperade bondeklassen. Under perioden upphävdes stavnsbåndet (1788) och livegenskapen i hertigdömena (1804), de mest utpräglade feodala resterna i nordisk lagstiftning. Chockvägorna från februarirevolutionen 1848 inspirerade till revolutionär och nationell agitation i Slesvig och Holstein och i Köpenhamn, som

inte bara ledde till krig och både segrar och nederlag utan också till att det danska enväldet begravades och en ny konstitution, ”junigrundloven” antogs 1849. Oehlenschlägers död 1850 brukar betecknas som slutet på den halvsekellånga ”guldalderen” i danskt kulturliv.

De stora ambitionerna och den praktverksgenre den ingår i är problematisk. Man vill gärna behandla allt; frågor om prästgårdseminarier, skoldisciplin, skolor, skolföreningar och lärartidskrifter och en rad andra ämnen har de tre författarna till volym 2 av verket velat få med. Resultatet har blivit en ”coffee-table book” man inte köper för att läsa utan för att skänka bort som gåva, en diger dörrstopp till bok att bläddra i men inte läsa, vilket är synd. Ty det ska framhållas att *Dansk skolehistorie* volym 2 är en intressant och lättläst bok, rikt illustrerad med båda samtida bilder och nytagna fotografier. Den förtjänar att bli uppmärksammas av en bred allmänhet och särskilt för de delar av allmänheten som hyser intresse för både skola och historia.

Lars Petterson
Dalarna University
Email: lpe@du.se

Anne Katrine Gjerløff
Anette Faye Jacobsen
Da skolen blev sat i system 1850–1920. Dansk skolehistorie 3: Hverdag, vilkår og visioner gennem 500 år, ed. Charlotte Appel & Ning de Coninck-Smith
Aarhus: Aarhus Universitetsforlag
2014, 446 pp.

Det danske skolehistorieprojekt, som startede i 2009 under ledelse af historikerne Charlotte Appel og Ning de Coninck-Smith, er nu blevet tilendebragt med udgivelsen af fem tykke bind i kronologisk rækkefølge, fra Reformationen til i dag. Verket i sin helhed behandler skoleundervisningen i det danske rige sammen med læreruddannelsen. I det første bind (frem til 1780) inddrages latinskoleuddannelsen, hvorimod den udelades for det meste i de følgende, hvor hovedvægten lægges på den obligatoriske skolegang. I dette tredje bind omtales realskolen således kun sporadisk;

dens udvikling og virksomhed beskrives for øvrigt udførligt i *Realskolen gennem 200 år*, som udkom i 2010, da skolehistorieprojektet var i begyndelsesfasen. Men generelt ville en nærmere redegørelse for hele værket emnemæssige afgrænsning have været relevant.

Forfatterne til dette tredje bind af *Dansk skolehistorie*, Anne Katrine Gjerløff og Anette Faye Jacobsen, er erfarne historikere, der har lavet forskning bl.a. i pædagogikkens og barndommens historie. Indledningsvis redegør de for bindets kronologiske ramme og tematiske tyngdepunkter eller ”fortællinger”. Den første fortælling handler om, hvordan skolen efter enevældens afskaffelse blev til i åben politisk forhandling; den anden handler om spændingen mellem mangfoldighed og voksende systematisering; den tredje fortælling handler om, hvordan kombinationen af religion og nation prægede elevernes identitetsdannelse; den fjerde hvordan en egentlig lærerstand blev til og den femte om fremkomsten af pædagogiske eksperter inden for skolens rammer.

Det fremgår af forfatternes målsætninger, at dette bind handler om en kritisk periode i den danske skoles udvikling. I starten fandtes der mange forskellige skoletyper for børn og unge: forskellige landsbyskoler og mangeartede købstadsskoler, ikke mindst i hovedstaden. I grove træk genspejlede denne mangfoldighed det gamle standsamfunds socioøkonomiske og politiske strukturer. I 1800-tallets anden halvdel, da urbaniseringen og den industrielle revolution tog fart, blev enevældens arv gradvist erstattet af de nye samfundsforhold. I denne ændringsproces spillede skoleudviklingen en vigtig rolle. Samtidig med fremvæksten af de offentlige skoler på privatskolernes bekostning blev skoleudviklingen et af de mest omstridte politiske spørgsmål, ikke mindst forholdet mellem stat og kirke, skole og lokalsamfund. I 1900-tallets begyndelse resulterede disse konflikter i omfattende skolereformer: forskellen mellem landsbyskoler og købstadsskoler vedr. elevtal og årligt antal undervisningsuger blev betydeligt reduceret; med etableringen af en ny mellemskole skabtes der en forbindelse mellem den offentlige grundskole og de videregående eksamensskoler, som kunne føre til real- eller studentereksamen. Samtidigt (i 1903) blev skoleundervisnings-